

NAGY ZSOLT*

Visszatérő problémák a magyar jogászképzésben

Minden szakma és tudomány képviselőinek munkáját alapvetően meghatározza, hogy milyen oktatásban részesültek, illetve kik voltak azok a személyek, akik ebben a képzésben tevékenykedtek, oktattak, illetve azt szervezték. Az oktatás minősége szervesen összefügg azokkal az intézményekkel, amelyekben a képzés folyik, azok működése pedig nem érthető meg anélkül, hogy alakulásnak történetét ne vizsgálnánk meg. Egy intézmény, illetve intézményrendszer kialakulása, a társadalomban betöltött szerepe a történelem során befolyásolja a szervezet működését, és ezzel összefüggésben, közvetten az adott szakma tagjainak társadalmi szerepét is.

Magyarországon viszonylag későn jött létre a felsőoktatás intézményeinek keretében a jogászképzés, azonban ettől függetlenül az egyetemi jogi fakultásokon kívül is létezett szervezett jogi oktatás; mi több az, az uralkodóvá vált egyetemi oktatás mellett is még sokáig konkuráló erővel bírt. Az ország Európa azon részéhez tartozott, ahol *Bónis György* szavaival a „*praktikusok*” voltak túlsúlyban,¹ s az egyetemeken képzett tudós jogismerők, az ott oktató jogtudósok kisebb szerepet játszottak, illetve más régiókhoz képest, viszonylag későn jelentek meg. A praxisban oktatott jog azzal, hogy oly sokáig domináló helyzetben volt, és a jogászképzésben később is erős szerepet játszott, a mai elkülönült *felsőoktatási és praktikus dichotóm* képzési rendszerünk egyik elindítója volt; többek között ezzel magyarázható napjaink jogi oktatásának struktúrája is. Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy hazánk tekintetében, a felsőfokú jogászképzés alakulásának megértéséhez, szükséges áttekinteni a jogi oktatás történetének napjainkat megelőző mintegy *kétszázötven* év jelenségeit.

---

* egyetemi docens, SZTE Állam és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet

¹ BÓNIS GYÖRGY: *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*. Akadémiai kiadó. Budapest, 1972.

1. Intézményes kezdetek, avagy az abszolutista dirigizmus

A középkori, kora újkori oktatás nemcsak Magyarországon, de általában egész Európában – főleg az újkori viszonyokhoz képest – szerény keretek között működött, s csak a kiváltságos rétegek képzését szolgálta. A XVI-XVII. században a jogi szakismeret elsősorban ügyvéd, illetve ítélőmester melletti gyakorlat révén (*patvaria*) volt megszerezhető, a praxis önálló viteléhez jogosultságot teremtő vizsga 1769-ig nem is létezett. A praktikusok az írás műveltségének (*artes*) megszerzése után „a gyakorlati munka során, egy tapasztalt jogásznál sajátították el a hivatáshoz szükséges jártasságot”,² s a képzés faktikusan ügyiratok másolásából (*apud viros in jure peritos*) állt.³

Mint intézményes jogászképzés talán az egyház kezében lévő veszprémi káptalani iskola említhető elsőként, ahol többek között jogot is oktattak, Nagy Lajos király Pécsen 1367-ben alapította jogot tanító oktatókkal rendelkező egyetemét, továbbá Zsigmond király 1395-ben alapított óbudai egyetemén már komolyabb jogi képzés folyt.⁴ Erdélyben a pápa megerősítésével 1581-ben Báthory István alapított Kolozsváron intézményt; az „egyetem” csak Mária Terézia uralkodása alatt vált teljes *universitasszá*.⁵

Egyházjogot a nagyszombati katolikus egyetemen 1635-től oktattak; a korábban csak két (teológiai és bölcsészeti) karral rendelkező intézmény – mivel a reformációval szembeni szellemi bázis a jogismerő szakembereket nem nélkülözhetette –, az ellenreformáció hatékonyabbá tételéhez jogi fakultással egészült ki. Itt valójában 1667-től római jogot, kánonjogot, és „Magyarország szokásjogát, a *Decretum Generale*t, amelyet *Tripartitum*nak nevezünk” és a magyar törvényeket oktatták.⁶ Az oktatást – a praktikumhoz hasonlóan – az iratok szerkesztésének művészete határozta meg; *Koller Ferenc*, a hazai jog jeles oktatóját idézve: „Az eljárás módszere, hogy (az ifjúságnak) megmutassuk a gyakorlatban meglévő intézményeket, ezek összefüggéseit, a végső következtetéseket és a bírói ítélet végrehajtását”.⁷

Az intézményes oktatás jellegének alapját mégis az osztrák birodalmi *abszolút monarchia* célkitűzései határozták meg: az ország bizonyos fokú modernizációja, a társadalom, gazdaság, és állam az akkori nyugati államokhoz képest kialakult elmaradottságának megszüntetése; s e feladatot az abszolút hatalom dirigista módon kívánta elérni.

² BÓNIS 1972, 83. p. *Bónis* az *artes*-jellegű ismertek birtokában lévő, a praktikumban, vagy az egyetemen a hazai-, római, vagy kánonjogot tanult réteget tekintette jogtudó értelmiségnek. A praktikusok az egyetemen tanult doktorokhoz képest a középkori Európa legtöbb országában a hivatalos jogász professzióban túlsúlyban voltak, és csak a késő középkorban szorultak ki fokozatosan a jogi életből. Uo.: 150–153. pp.

³ Másképpen az ún. „*juratus notariusok*”. P. SZABÓ BÉLA: *A magyarországi jogoktatás Kossuth Lajos korában*. In: Balogh Judit (szerk.): *Európai Magyarországot! Kossuth Lajos és a modern állam koncepciója c. országos jogtörténeti konferencia tanulmányai*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Debrecen, 2004. 13–24. pp., 21. p.

⁴ SZABÓ IMRE (szerk.): *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 885. p.

⁵ Báthory István alapítólevele 1581. május 12-én kelt és XIII. Gergely pápa 1582. február 9-én adta ki megerősítő levelét. BALOGH ELEMÉR: *A kolozsvári-szegedi jogi kar története. (1872–2002)* In: Takács Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal beszélgetések*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar. 2003. Budapest, 185–225. pp., 185. p.

⁶ Ld.: ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi Kar története*. A Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása. Budapest, 1936. 5. p.

⁷ ECKHART 1936, 11. p.

A feladatok megvalósítását során a jogászképzés, mint az uralkodóhoz hű, az abszolút monarchiának engedelmes, a társadalom *igazgatására felkészült szakemberek képzését* megvalósító intézményrendszerben látták. S talán egy kis túlzással megkockáztatható az a kijelentés, hogy a jogi felsőoktatás léte e régióban a felvilágosult abszolútizmusnak köszönhető. *Ennek a szemléletnek kései megvalósulása egyébként hazánkban, több korszakban is megjelent, mi több előtérbe került.*

Az állami felügyelet erősítéseként, a centralizált politikának megfelelően *Mária Terézia* királynő 1760-ban kötelezte a nagyszombati jogi fakultás oktatóit, hogy előadásait írják le és terjesszék fel hozzá, ezért meghatározta az oktandó tananyag forrásait is.⁸ Fontossá vált a természetjog – abszolútizmust támogató – klasszikus tanának a birodalomban oktatott irányzata, miszerint az uralkodó *elidegeníthetetlen* hatalmát szabad emberek szerződése alapján nyeri el, és azt a „nép” javára gyakorolja.

1769-ben a korábbi rendelkezések megerősítésével, részben új kötelezettségek megállapításával újabb tanulmányi szabályzat született:⁹ a bölcsészkarú ún. „*politico-kameralis* tudományok” tanszékének felállításával mellett, a *kart 1769-ben formálisan államosították, s orvosi karral is kiegészítették; lényegében ekkor vált európai értelemben universitásszá.* Az államosítás lényege abban állt, hogy az egyetem – mivel az részben állami finanszírozás alá került – kizárólag az állam által meghatározott tananyagot oktathatta, s így már nem csupán állami jóváhagyás volt szükséges, vagyis a „kezdeményezési autonómiát” is megszüntették. Az abszolútizmus dirigizmusára jellemzően, a politikai rend elméleti igazolása mellett a továbbiakban csak bécsi oktatók taníthattak.¹⁰ *Ez azt is jelentette, hogy a személyi változások további garanciát nyújtottak az udvarhoz hű oktatási anyag és forma megvalósulásában.* A norma keretében további utasítások születtek az oktatási módszer tekintetében: a gyakorlati képzés hatékonyabbá tétele érdekében elrendelték, hogy a hallgatók „alakítsanak bíróságokat és folytassanak le különböző fajta pereket”, továbbá bevezették a rendszeres számonkérést;¹¹ *ez a vizsgarendszer pedig szintén garantálta az udvar elvárásait a tisztségviselők képzése tekintetében.* A sorozatos reformfolyamatba illő 1777-es *Ratio Educationis* ugyan nem hozott különösebb változást, de az államtudományok erősödését hozta magával, mivel az addig a bölcsészkaron oktatott *politico-kameralis* tanszék a jogi kar részévé vált.¹²

Az állami központi befolyás a későbbiekben tovább nőtt, majd *II. József* uralkodása alatt érte el csúcát, s ennek egyik explicit bizonyítéka, hogy egyfelől az oktatáshoz használt – ugyan már addig is az udvar által előírt tananyagokat – felülvizsgálat céljából

⁸ *Szegedi János Tyrociniuma, Huszty István Jurisprudentia Practicája, Vitriarius Institutioi, Heineccius és Westembergius munkái.* Ld.: CSIZMADIA ANDOR: *A hazai jog oktatása a 18. század második felében és Huszty István Jurisprudentia Practica-ja.* Jogtudományi Közlöny. 22. évf. 1967. március-április. 3-4. szám. 195–202. pp.; továbbá MEZEY BARNA: *Nagyszombattól Budapestig. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem és Jogtudományi Kara. (1667-2002).* In: Takács Péter (szerk.) 2003, 139–184. pp.

⁹ MEZEY 2003, 140. p.

¹⁰ A „*Norma Studiorum*” a régi kötelezettségeket megismétlő rendelkezése szerint az oktatóknak ragaszkodni kellett a meghatározott tankönyvekhez, és ha saját munkájukat kívánták előadni, azt az uralkodóhoz fel kellett terjeszteni. Ld.: MEZEY 2003, 140–141. p.

¹¹ ECKHART 1936, 68. p.

¹² A fakultást ugyanebben az évben helyezték át Budára, majd néhány év múlva praktikus okokból Pestre. MEZEY 2003, 141. p.

szigorúan bekérték a helytartótanácshoz (ezzel lényegében megszüntetve a felsőoktatás *belső autonómiáját*), másfelől a korábban a kar élén álló *igazgató (director et praeses) pozícióját megszüntették és az ügyeket közvetlenül a helytartótanács elnöke intézte*.¹³ Ez valójában a maradék úgynevezett *külső autonómia* megszűnését is jelentette, hiszen már bármilyen, az egyetemre vonatkozó személyi, anyagi, etc. döntést végső soron maga az állam hozta meg. A központosítás oktatáspolitikájának megfelelően a király elrendelte az államigazgatási szakemberszükségletek kielégítése céljából, hogy a kiválóan vizsgázott hallgatók – kívánságuk figyelembevételével, helytartótanácsi felterjesztés után, mivel már a közjog és az államtudományok ismeretét is elsajátították, – közigazgatási álláshoz is juthattak. Az intézkedésekkel a képzés – az abszolút monarchia igazgatási szempontjait szem előtt tartó császári akarat alapján – az államigazgatáshoz szükséges szakismereteket preferálóvá vált;¹⁴ ám ez nem az oktatás módszerében jelentkezett, hanem az oktatott tárgyak jellegében és tartalmában, így például az 1784-ben a hivatalnokjogász-képzésnek megfelelően beiktatott új tárgy címe „közigazgatási levelezés (*Geschäftstyl*)” vagyis iratszerkesztés volt. II. József alatt teremtettek *hivatalosan kapcsolatot az egyetemi jogi oktatás és a praktikum között*: 1786-tól ugyanis ügyvédi vizsgára csak az volt bocsátható, aki sikeres vizsgát tett az egyetemen vagy az akadémiánkon;¹⁵ ezzel lényegében a párhuzamos (praktikus és felsőfokú) oktatás megszűnt, és az ellenőrizhetőbb, intézményes képzés részesült előnyben.¹⁶ A császár halála után a központosítási törekvések enyhültek, s ez az oktatásban is érvényesült. A rendek konzervatív szemléletben át kívánták alakítani a jogi oktatást is; nemcsak tisztviselőket, hanem egyéb a közügyekkel foglalkozó jogászok képzését is fontosnak tartották. A gazdasági fejlődésre az 1806-ban kiadott *Ratio Educationis* reagált ezekre a változásokra és új tárgyak oktatását irányozta elő: kötelezővé vált a kereskedelmi jog, a váltójog, a bányajog, és a hűbéri jog oktatása, illetve a „reformkor egyik nagy vívmányának tekinthető, hogy visszaállították az egyetemen a főigazgatói pozíciót.

A *duális jogi felsőoktatás gyökereinek tekinthető*, hogy a nagyszombati-pesti fakultás mellett más vallási jellegű intézmények is tanítottak jogot: az egyházi iskolák előretörését elsősorban a reformáció, illetve az ellenreformáció indukálta. A reformáció valamely ágát képviselő egyházak igyekeztek saját, már meglévő iskoláikat kibővíteni vagy fejleszteni és ezek keretében felsőfokú képzést biztosítani a hallgatóknak. Ellenlépésként az ellenreformáció képviselői ugyanezt tették, így helyenként egy-egy jogi tárgyat oktató tanszékkel egészültek ki az egyházi oktatási intézmények, (*Pozsony, Győr, Késmárk, Debrecen, az Egri Líceum*).¹⁷ Miután a pápa 1773-ban eltörölte a jezsuita rendet, a jezsuita oktatási intézmények válságba jutottak, s *Őfelsége Mária Terézia a katolikus intézményeket is hivatalnokképzésére alkalmas iskolákká kívánta alakítani*. Első lépésben elrendelte a kolozsvári jezsuita egyetemen a bécsi mintára történő jogi

¹³ MEZEY 2003, 147. p.; 163. p.

¹⁴ A császár világosan meghatározta a jogi oktatás célját, miszerint: „jó állami tisztviselőket kell képezni”. Ld: SZABÓ IMRE (szerk.) 1980, 887. p.

¹⁵ Ez nem jelentette, hogy az ügyvédi praxis megkezdéséhez a doktorátus megszerzése szükségessé vált, csupán az egyetemi vizsga letétele volt az ügyvédi pálya feltétele; ez csak később következett be.

¹⁶ Bővebben ld: ECKHART 1936.

¹⁷ SZABÓ IMRE (szerk.) 1980, 888. p.

oktatást, később ezt a tantervi változást már mint „királyi akadémia” a többi intézmény is követte.¹⁸ Végül a *Ratio Educationis* állapította meg a királyi akadémiák helyét: Győr, Kassa, Nagyszombat, Nagyvárad, Zágráb. *Ezzel a jezsuita iskolákat a helytartótanács által gyakorolt abszolút hatalom teljes ellenőrzése mellett az állam szolgálatába állították, és ekkortól kezdve nevezték őket „akadémiáknak” vagy jogakadémiáknak. Ez nem jelentett teljes körű államosítást, azonban az állami ellenőrzés az egyetemhez hasonlóan lényegében ugyanazt eredményezte az akadémiákon is. Az uralkodó – mivel az országban csak egyetlen egyetem jogi karán folyt jogi képzés – az akadémiákon kívánta az állami szolgálatra alkalmas hallgatók tömeges képzését megvalósítani.*

Eközben a reformáció valamelyik ágához tartozó iskolákban is tovább fejlődött a jogi oktatás, és részben az abszolút hatalomnak a katolikus iskolákba való beavatkozása, részben pedig a gazdasági-társadalmi szükségszerűségek miatt már nemcsak egyházjogot oktattak, hanem feudális magánjogot, illetve ún. „hazai jogot” is. Sorra nyíltak az új református jogakadémiák *Nagyszombaton, Pápán*, és a már meglévő jogakadémiák további tanszékekkel bővültek például *Debrecenben*, és feléledt az evangélikus jogi oktatás *Eperjesen*.

1848-ban a forradalom kitörése után az oktatás szempontjából legfontosabb intézkedés a tanszabadság bevezetése volt. Még ugyanebben az évben törvénybe iktatták a tanítás és tanulás szabadságát, így a jogi karokon kívülálló személyek is lehetek oktatók, továbbá ezután az oktatás kizárólag magyar nyelven folyhatott. A szabadságharc leverése után 1850-ben az akkori közoktatásügyi miniszter, *Leo Thun-Hohenstein* – az újraközpontosítási törekvések szellemében – bevezette az osztrák egyetemi rendszert Magyarországon is. Az „*elosztrákosítási*” és *uniformizálási* törekvések érdekében az osztrák egyetemi rendszer bevezetésével államvizsgákat írtak elő, illetve minden tekintetben – a magyar magánjog oktatásának érintetlenül hagyása kivételével – az osztrák jogi karok tananyagának oktatását követelték meg. Aki állami szolgálati viszonyban kívánt munkát végezni, és a szolgálati viszony betöltésének feltétele jogvégzettség volt, köteles volt egy elméleti jellegű, három részből álló államvizsgát tenni.¹⁹ 1860-tól az oktatáspolitikai fordulat következett be: visszaállították a magyar nyelvű oktatást és vizsgáztatást (beleértve a vitatkozásokat is) és *az egyetemek autonómiáját*, majd egy évvel később a császár úgy határozott, hogy azoknak az oktatóknak, akik nem felelnek meg a magyar nyelvű oktatás követelményeinek, távozniuk kell a magyar jogi karról.

2. Az abszolutista örökség és a konfliktusmegoldások jogászai szabadsága

A kiegyezés után a viszonylagosan biztonságos politikai és a nyugodt társadalmi viszonyok rendkívül kedveztek a gazdaságnak, az erősödő gazdaság igényelte az ahhoz értő

¹⁸ Az királyi akadémiák feladata volt, hogy „képezzen megfelelő tisztviselőket a király és a köz számára”. P. SZABÓ 2004, 18. p.

¹⁹ Az első államvizsga általános jellegű, a második a bírói rész és a harmadik az államjogi-közigazgatási „vizsgálat” volt. Az általános államvizsga tárgyai: jogbölcsélet, politika, pénzügytan, közgazdaságtan, osztrák statisztika, világ- és osztrák történet; a bírói részé: osztrák büntetőjog, polgári jog, eljárásjogok, kereskedelmi jog és váltójog; a közigazgatási államvizsga tárgyai: osztrák közjog, egyházjog, közigazgatási- és pénzügyi jog voltak.

és eligazodni képes szakembereket, s a jogi szakemberek és tudósok szerepvállalása egyre nélkülözhetetlenebbé vált az ország számára. 1867-től *Eötvös József* lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter; első intézkedései között volt, hogy megerősítette a magyar nyelven folyó oktatást, és a pesti karral egyetértésben a „tanszabadság” elvének megfelelő, a *magántanári intézmény* expanzióját szem előtt tartó oktatási fejlesztésbe kezdett.

1872-ben – szintén a jogi, illetve más területen tevékenykedő szakemberek képzése iránti igények kielégítésére – törvénybe iktatták a négy korból felálló *kolozsvári egyetem* szervezését. Az esemény nemcsak a jogászképzés szempontjából volt mérföldkő a magyar tudomány fejlődésében, hanem talán a magyarországi tudósok körére, mi több az egész társadalomra nézve is rendkívüli jelentőséggel bírt. Párhuzamosan a gazdasági növekedéssel, a társadalmi változásokkal, a kodifikációs mozgalmakkal, az új magyar állam felépítésének innovatív munkájával a kolozsvári egyetem az alapítását követő években „káprázatos” fejlődést mutatott. Jogot oktató tanárai közül néhányan (mintegy tíz oktató) a budapesti egyetemen folytatták munkájukat, azt azonban hozzá kell tenni, hogy a Kolozsvárra kerülő oktatók közül sokan korábban jogakadémiák oktatói voltak (az oktatói gárda 52 oktatója közül 33 korábban valamelyik jogakadémián foglalt el katedrát), vagyis az akadémiák is egyfajta „ugródeszkaul” szolgáltak a tanári karrierben, s ezzel a jelenséggel hozható összefüggésbe, hogy az akadémiák tényleges funkciója immáron a *tudományos utánpótlás* lett.²⁰

Az 1874-ben kelt, a disszertáció nyilvános vitára bocsátásának megszüntetését is tartalmazó királyi határozat szerint *kétféle doktorátust* lehetett szerezni: *jogtudományit* és *államtudományit*, s ezzel megteremtették az ún. *bifurcatiot* (másképpen a jogászképzés kettéválasztását, szétválasztását) vagyis élesen elválasztották a gazdasági folyamatokhoz köthető, konfliktusmegoldó, *az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogtudományt*, *az államigazgatáshoz köthető államtudományoktól*. Ennek oka, elsősorban az volt, hogy az államigazgatás személyi állományának az államhoz hűnek kell lennie, míg a peres eljárásokban szerepet vállaló jogászság attitűdje kevésbé volt államérdek. A stúdium abszolválásához alapvizsgák letétele vált szükségessé, s külön kellett jogtudományból, illetve külön államtudományból államvizsgát tenni, bármelyiket – a hallgató választása szerint – csak a negyedik év végén; és ehhez kapcsolódóan a kétféle doktorátus megszerzéséhez más-más tárgyakból kellett szigorlatot tenni. A jogtudományi doktorátusnak a büntetőjogi ismeretek és a gazdasággal kapcsolatos joganyag képezte alapját, illetve 1883-tól a közigazgatási jog is szigorlati előfeltétellé vált; az államtudományi doktorátus pedig a közjog és az államigazgatási rendszer ismeretén alapult. A szervezeti és tárgy-strukturális reformok azonban nem hozták meg a várt eredményeket, a hallgatóság számára olyan szerkezetet hozott létre, ami a tudásátadási rendszert hátrányosan befolyásolta, vagyis ebből a vizsgarendszerekből igen nagy hátrányok származtak. „Egyoldalúság a képzésben és hogy a harmadik tanév, minthogy vizsgát nem lehetett tenni, a

²⁰ Ld.: MEZEY 2003, 159. p. Erre még ld.: *Csiky Viktor* A Katholikus Egyházi és Hűbérjogi Tanszék nyilvános rendes tanárának 1885-ben elmondott rektori intézeti avató beszédét. Acta Univ. Litt. 1885. – II. Fasc. In: GAZDA ISTVÁN (összeállította): Százhuszonöt éve nyílt meg a Kolozsvári Tudományegyetem. I-II. kötet. Emlékkönyv. Magyar Tudománytörténeti Intézet. Piliscsaba. 1997. 109. p.

nemtanulás éve lett”;²¹ továbbá *komoly ismerethiányokat okozott az elválasztás is*, hiszen a különböző tudományokban doktoráltak nem ismerték a másik – egyébként azzal összefüggő – oldalát a jognak, noha később, munkájuk során azt alkalmazni kellett volna. A *szétválasztás* további hátránya volt – mivel a közigazgatást a jogtudományi államvizsgára is kötelezővé tették – az államtudományi tanulmányok erőteljes jelenléte, ami – immár nem tudatosan – szintén a „állami tisztviselői” képzés irányába mutatott. A szakemberképzés színvonalának fejlesztése érdekében szükség volt a képesítési követelmények rendjét meghatározni, ezért 1874-ben egyúttal *szabályozták a vizsgák minősítő és állásra jogosító hatályát* is: a bírói hivatal betöltéséhez államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi és közjegyzői pályához doktorátust, illetve ügyvédi, vagy bírói vizsgát is;²² a köztisztviselővé válás feltétele az államtudományi államvizsga, vagy bármelyik doktorátus volt.²³ A vizsgarendszer és a képesítési rendszer együttes hatásaként az államvizsgák száma lecsökkent, a diákok inkább a szigorlatot tették le, mivel a doktorátus volt az ügyvéddé válás feltétele, és ugyanez pótolta az államvizsgát is. Ez az egységes és kiszámítható vizsgarendszer immáron a *képzés kettéválasztásának* hátrányos hatásait egy-két évtized alatt többé-kevésbé ellensúlyozta.²⁴

Az egységesítő tanulmányi és képesítési követelményekről szóló intézkedések azonban hátrányosan érintették a *jogakadémiákat* és végzős hallgatóikat – annak ellenére, hogy 1884-ben kötelesek voltak az egyetemi tanulmányi és vizsgarendet megtartani – az itt végzettek nem illette meg a doktori cím, így az ezekhez kötött állásokat sem tölthették be. Az akadémiákat ugyan nem szüntették meg, de néhányban az oktatás a ’80-as évekre már szünetelt, és az akadémiák lassú elhalásának lehettünk tanúi.

Az oktatás hatékonyságát erősítendő megpróbálták újra bevezetni az előadásokkal párhuzamosan szemináriumokat, így megkönnyítették volna az elméleti oktatásból a gyakorlatba történő átmenetet, és elősegítették volna a hallgatók tudományos érdeklődését is, ám a kísérlet a pesti kar ellenállásán megbukott. Mégis a valóságban többen tartottak szemináriumokat. Az előadások és szemináriumok mellett az ismeretátadás módjában mindkét karra jellemző volt egy-egy előadássorozat valamely kiváló hallgató általi *lejegyzetelése és azok korrigálása utáni tananyagként való használata*, melyek igen kedvező fogadtatásban részesültek.²⁵

A jogi karok tanerejének *gerincét* továbbra is az 1869-től már a költségvetés részét képező megfelelő fizetésben részesülő *rendes tanárok* képezték, ám az 1870-es évektől kezdődően egyre nagyobb szerephez jutottak a *magántanárok*, illetve az oktatói utánpótlást, az érdemeket szerzett magántanároknak az ún. nyilvános rendkívüli tanári címek adományozásával is biztosították. Az oktatói karok állományának nagyobb részét a

²¹ MAGYARI ZOLTÁN: *A tudományegyetemek*. In: Magyary Zoltán (szerk.): *A magyar tudománypolitika alapvetése. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége Magyar Királyi Egyetemi Nyomda. Budapest. 1927. 143–218. pp., 201. p.*

²² 1869: IV. tc. 7. §, 1874: XXIV. tc. 3. §, és 4. §, XXXIV. tc. 5§, XXXV. tc. 2. §.

²³ *Degré Alajos* véleménye szerint a jogászképzés legnagyobb problémája ettől kezdve a jogi szakmák doktorátushoz kötése volt, mivel „a tudományos minősítés egyszerű képesítővizsgává süllyedt.” MEZEY 2003, 176. p.

²⁴ Erre szolgáltat bizonyítékot többek között *Vécsei Tamás* oktatásról alkotott nézetei. Ld.: VÉCSEI Tamás: *A jogi oktatás reformjáról*. Budapest. Jogászegyleti értekezlet. V. kötet. 1889.

²⁵ Idézet a Szegedi M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem évkönyvéből. 1939/40. In: GAZDA (összeállította) 1997, II. Kötet. 267. p.

jogakadémián oktatói praxisban tevékenykedőkből verbuválták, kisebb, de jelentős része a gyakorlatból került ki; a képezések feltétele a „nem nagy terjedelmű és nem is nagy önállóságról tanúskodó értekezés” volt, s csak igen ritkán fordult elő, hogy az értekezéseket nem fogadták el.²⁶

A felsőfokú képzésben bekövetkezett létszámnövekedés indukálta, hogy 1912-ben létrehozták a jogi karral is rendelkező pozsonyi egyetemet. A pozsonyi egyetem 1914-ben nyílt meg, rövid működés után – a háborút követő területveszteségek miatt – azonban 1921-ben megszűnt. Szintén 1912-ben jött létre a debreceni egyetem, ahol az újonnan megalakult jogi kar tanszékeinek száma a két háború közötti korszak elejére, 13-ra emelkedett. Ezzel párhuzamosan részben, mert az új egyetemek olvasztották magukba őket, részben a háború után a határváltoztatások folytán további néhány jogakadémia szűnt meg.

Az első világháború, illetve a forradalmak és az ezekkel párhuzamos, az ezeket követő társadalmi megrázkódtatások a jogi oktatást és a jogtudomány művelését is megviselték;²⁷ a területvesztések következtében a kolozsvári egyetemet – mely 1897-ben a *Ferenc József* nevet vette fel – 1921-ben Szegedre helyezték át, majd 1940-ben visszahelyezték Kolozsvárra, 1945-től pedig újból Szegeden folytatta működését.

A karokon a tárgyak főkéllégiumokból és „hallgatásra ajánlatos ismeretekből” álltak; a főkéllégiumok hallgatása nélkül végzettséget nem lehetett szerezni, a fakultatív ismeretek főleg a társadalmi kérdésekkel foglalkozó, illetve a számviteli tárgyak voltak. Az oktatás további társadalomtudományosításának törekvése részben megtorpant, bár az oktatók – egyébként több-kevesebb sikerrel – megkísérelték ezt a vonalat továbbfejleszteni, s a jogot egyre inkább társadalmi produktumként kezdték szemlélni, ezért a képzésben helyet szorítottak más – elsősorban az államtannal közelebbi kapcsolatban lévő, empirikus jellegű segédtudományoknak is. A szemináriumok tartása is fellendült a két háború között, a budapesti és a szegedi (kolozsvári) jogi karon például csaknem az összes tárgy oktatója különféle szemináriumokat tartott, s az órák jelentőségét mutatja, hogy az ott született jeles dolgozatokat nyomtatásban megjelentették. A szemináriumok teljesen bevett gyakorlattá váltak, ahol nemcsak előadás jellegű órák tartása, hanem a hallgatókkal közös kutatások is folytak; egyúttal fokozatosan meghonosodtak az előadás-követő gyakorlati órák is.²⁸

3. A dirigizmus szocialista változata

A háború alatt még egy ideig folyt a jogi oktatás, de a háború vége felé ez is, mint a társadalom legtöbb szférájában a működés, leállt. *Kovács István* még ez előtt 1943-ban végzett egyetemi jogi tanulmányaival, így 1943-ban Debrecenben szerzett jogi doktorátust. S mint ahogy említettük, a doktorátus megszerzése volt feltétele az ügyvéddé vá-

²⁶ MEZEY 2003, 164. p. Bár a későbbiekben az új tudós generáció az ország tudományos életének jeles képviselőivé váltak, csupán példaképpen megemlíthető *Wlassics Gyula, Fayer László, Angyal Pál, Balogh Jenő, Pikler Gyula, Kmety Károly, Schwarz Gusztáv, Concha Győző*.

²⁷ MOÓR GYULA – MAGYARI GÉZA: *Jog- és Államtudományok*. In: Magyar Zoltán (szerk.) 1927, 129–132. pp.

²⁸ A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Tanrendje. 1942-43. tanév. Kolozsvár.

lásnak, s így még ugyanebben az évben ügyvédjelölti állást kapott. Majd 1946-ban a debreceni székhelyű Ideiglenes Nemzeti Kormány tisztviselőjévé választották.

A háború után egyébként négy egyetemen indult újra a jogászképzés: *Szegeden, Budapesten, Debrecenben, és Pécsen*. Az 1946-os év a felsőoktatásban a reformok kezdetét jelentette, azonban ekkor még a hozott intézkedések a jogi karok oktatásán nem sokat változtattak. Egységesítették a doktori fokozatot, ezzel megszüntetve *szétválasztás 72 éves intézményét*, így a jogi egyetem elvégzésével „állam- és jogtudományi doktorátust” lehetett szerezni. Négy doktori szigorlatot vezettek be: történeti, elméleti, közjogi, és magánjogi vizsgát; ám sem a tárgyak, sem azok tartalma nem változott.

A politikai-hatalmi változásokkal párhuzamosan az 1948-as reform gyökeres változtatásokat hozott: *a bifurkációhoz hasonlatosan, ismét elkülönítették a jogi és a közigazgatási képzést, jog- és közigazgatás-tudományi karokat szervezve*. Ám valójában ez egyfajta egyetemi stúdiumon belüli szakosodást jelentett, mivel az első három évben a tananyag egységes és közös volt, majd a negyedik évfolyamon nyílt meg a választás lehetősége a jogtudományi vagy a közigazgatás-tudományi oktatás között. Ezzel az intézkedéssel – ha nem is teljességében – visszahozták a régebben már lényegében kudarcot vallott, elválasztott jogi és igazgatási képzést. A látszólag meghaladott intézkedés háttérben a korábbi *bifurkációs* helyzethez hasonló okok álltak: a „fordulat éve” utáni új hatalom számára szükségesnek mutatkozott új, *a szovjet ideológiához és egyúttal a kormányzathoz hű, az állami tervek kielégítésére alkalmas igazgatási szakemberek képzése*, s az ilyen igazgatási gárda megteremtéséhez biztosítani kellett a háttérintézményeket.

A reform során a szignifikánsan lecsökkent hallgatói létszám következményeként 1949-ben megszüntették az egyébként is az évek során, említetten lassan feleslegessé váló – egy évvel korábban államosított jogakadémiákat (vagyis az államosítás után már elegendő volt egyetlen jogszabály is).²⁹ Egyrészt a tervutasításos rendszer gazdasága, a társadalom szocialista átszervezése, másrészt a jog elhalását, illetve a szocialista társadalomban betöltött marginális szerepét hirdető marxista jogelmélet folytán, a kialakult helyzetben a jogász hivatás háttérbe szorult. Ez végső soron hozzájárult a jog, illetve a jogászság társadalmi megbecsülésének csökkenéséhez. A szocialista gazdasági követelmények követése miatt, az 1948-as reformfolyamatok során, új tárgyakat vezettek be (munkajog, szövetkezeti jog), egyúttal a marxista szemlélet megalapozásaként, a jogi oktatás ideológiai jellegű társadalomtudományosítását is előirányozták. A számonkérési rendszer módosításának keretében megszüntették az államvizsgát, és helyette a végbizonyítvány megszerzéséhez kollokviumok és szigorlatok letétele vált szükségessé; a teljes értékű jogász állások betöltéséhez jogosító *szakvizsgát pedig az adott szervek meghallgatásaival helyettesítették*. Tehát ez volt talán az egyetlen időszak, amikor a praktikum – legalábbis elvekben – nem játszott szerepet a teljes értékű jogásszá váláshoz. Az oktatási változások „felülről” irányított tudományos reformokkal is jártak: az oktatói címek megváltozásával, és új hierarchikus tanszéki struktúra kialakításával, a tudományos munkát a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeteibe összpontosított-

²⁹ Az egri, kecskeméti, és a miskolci állami jogakadémiák működésének szüneteltetése. 4105/1949. (134) Korm. 1530–1423. A szünetelésnek pedig nem volt vége!

ták, s az egyetemi karriert az akadémiai minősítéshez kötötték.³⁰ Ehhez a reformhoz volt szorosan köthető, hogy *Kovács István*, miután az államjog oktatására kapott meghívást a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, a következő évben a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és jogtudományi Intézetének igazgatóhelyettesi székét is betöltötte, majd 1954-től tanszékvezetőként tevékenykedett. Vagyis (anélkül, hogy Kovács István érdemei ezzel csökkennének) kimondható, hogy az oktatás és a tudomány ugyan „kéz a kézben” járt, mégis külön intézményi keretek között történt, hiszen így azok központi ellenőrzése is könnyebbé vált. Annál is inkább jelentős Kovács István munkássága, hiszen 1962-ben megszerezte az állam- és jogtudományok doktora címet, majd az MTA levelező, később rendes tagjává választották.³¹

A reformfolyamat egyik legjelentősebb lépése a kettős célt szolgáló felvételi rendszer bevezetése volt; elsődlegesen a szakemberképzés nivójának emelése érdekében a megfelelő előképesítés mérése, másodlagosan a munkás és paraszti származásúak mobilitásának elősegítése volt a feladata. A felvételi eljárás során, a felvételiző szociális helyzetét is vizsgálták, azonban ez ellenkező előjellel is működött, így a nem munkás és paraszti származásúakat sokszor hátrányos megkülönböztetés érte;³² ezzel a lépéssel a hatalom nem titkolt szándéka volt az ún. „örségváltás”, vagyis a régi elit lecserélése új, ideológiailag megfelelően képzett vezető rétegre. Ennek egyik mellékágának volt nevezhető, hogy a kormány 1947-ben létrehozta az esti tagozatot³³ azok számára, „akik korábban akarattuk ellenére nem folytathattak egyetemi tanulmányokat.”³⁴ Mivel ez lényegében a székhelyen lakóknak nyújtott némi segítséget, ezért 1951-ben megalapították – először Budapesten – a levelező tagozatot is,³⁵ hogy a vidéken dolgozók, a kurzusok látogatása nélkül is, diplomát szerezhessenek. A levelező képzésben kötetlenebb módon, az egyetem által készített jegyzetek segítségével a hallgatók nagyfokú önállósága mellett, színvonalas oktatás folyt, minek következtében az utóbbi talán jobb kvalitásokkal rendelkezett.³⁶ Ami a nappali képzésben az oktatás módszerét illeti, azt továbbra is az előadások határozták meg; a századforduló környékén bevett *gyakorlattal* szinte azonos módon, az órákon a jelesebb hallgatók jegyzeteit ún. *tanulókörök* összegyűjtötték, és kompiláció után, nyomtatott formában *tudományos füzetekként* és sorozatokként kiadták.

³⁰ Átmenetileg megszüntették a doktori címeleveníését, s ez a lépés tovább csökkentette a professzió presztízsét, ugyanakkor részben a presztízsvesztés okozója is volt a lépésnek. Az 1951. évi 26. sz. törvényerejű rendelettel kialakították a ma is érvényben lévő – karrierrendszerű, hierarchikus – oktatói munkaköröket: az egyetemi tanár, egyetemi docens, egyetemi adjunktus, egyetemi tanársegéd; a rendelet párhuzamosan megszüntette az összes korábbi egyetemi oktatói címet.

³¹ Acta Juridica et Politica. Tomus XL. Fasciculus 1-26. In Memoriam Dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár. Szeged. 1991. 5. p.

³² Ennek kontraszelekciós mechanizmusára részletesebben ld.: BADÓ ATTILA – BÓKA JÁNOS – NAGY ZSOLT: *Hungarian Lawyers in the Making. Selectional Distorsions before and after the Democratic Changes in Hungary*. Acta Juridica et Politica. Tomus LXIII. Fasciculus 1. Szeged, 2003.

³³ 12 700/1947. Korm. Sz. rendelet.

³⁴ HORVÁTH PÁL: *Reformtörekvések a szocialista egyetem kialakításáért (1945–1956)*. Felsőoktatási jegyzet-ellátó. Budapest, 1958. 46. p. Ez valójában szintén a káderképzés származási jellegét erősítette.

³⁵ 128/1951. MT sz. rendelet.

³⁶ HÉBERGER KÁROLY: *Az esti és a levelező oktatás néhány kérdéséről*. Felsőoktatási Szemle. 1954. 9. sz. 407. p.

Egyébként a reformfolyamatok részeként, szintén a *duális képzés irányába* mutatóan, a népi származásúak kulturális felemelkedése, és közigazgatási feladatok ellátására való alkalmassá tétele érdekében hozták létre a jogi ismeretek megszerzésére lehetőséget adó ún. *munkástanfolyamokat*.³⁷ Ugyanez volt a célja az 1952-ben alapított *tanácsakadémiáknak is*.³⁸ Hogy „népi” származásúak bírói, és ügyészi feladok ellátásához is jogi ismereteket szerezzenek, 1949-ben a kormány létrehozta a *Bírói és Államügyészi Akadémiát*.³⁹ A tanfolyam egy éves volt, de mert az itt végzettek nagy része – a meglévő bírói, ügyészi gárdához való konformitással, részben a feladat elvégzéséhez való komolyabb szaktudás megszerzésének szükségességével – később elvégezte a jogi egyetemet, ezért a kormány 1954-ben az akadémiát megszüntette. (*Egyébként a rendszer és annak sorsa némileg hasonlatos volt a jogakadémiák problémaköréhez.*)

Az '50-es években (az osztrák abszolutizmushoz hasonlóan) a jogi oktatás során is előtérben maradt az *ideológiai képzés* jelentősége, ezért az egyetemeken bevezették a marxizmus-leninizmust, a politikai gazdaságtant, és kötelezővé tették a szovjetjogi tárgyak oktatását. 1953-tól ismét bevezették az államvizsgákat, a diplomamunkát, s az ideológiai háttérnek megfelelően az államvizsgát marxizmus-leninizmusból, állam- és jogelméletből kellett letenni, és az „*oktatási kettéválasztásának*” megfelelően, a jogi szakon büntető és polgári jogból, közigazgatási szakon pedig államjogból és államigazgatási jogból. Egy évvel később az egységesítés jegyében a külön közigazgatási és külön jogi képzés, illetve az államvizsgák kettőssége is megszűnt.

A jog elhalása illúziójának felismerésével együtt, illetve az akkor „rendszeridegennek” mondott csoportok korábbi eltávolítása után, a hatalom lassan visszanyerte bizalmát a jog iránt. Maga a tervgazdálkodás is folyamatos szabályozásokkal történt, hiszen minél jobban növekszik az állam szerepe a gazdaságban, gazdaságpolitikában, annál nagyobb súlyt kapnak az adminisztratív mechanizmusok, s ebből következett a jogi és közigazgatási szervezetek növekedése.⁴⁰ Mindennek következtében, 1956-ban visszaállították a doktori címet, 1957-től pedig az egyetemi stúdium időtartamát öt évre emelték, s az államvizsgákat immáron hat tárgyból kellett abszolválni.

A '60-as évektől a jogásképzés újbóli megreformálása került napirendre, s ez egy folyamatos, átgondolt, tudományos diskurzusokkal tarkított, az egységes diploma változatlan fenntartása és a képzés gyakorlatiasabbá tételének céljait előírányzó reformfolyamathoz vezetett. Eltörölték a felvételi rendszerben a *származás szerinti megkülönböztetést*, és egyre inkább elterjedt a hallgatók tanulmányainak megkönnyítése érdekében, az adott tanszékek *oktatói által összeállított jegyzetek használata*, illetve egyes tárgyakból teljes értékű, az adott tananyag tekintetében mindenre kiterjedő *tankönyvek* is általánossá váltak.

Ennek jeles képviselője volt *Kovács István* is, akinek több mint 20 monográfiája jelent meg, s ebből több *tankönyvként* is használatos volt (csak példálózva: Magyar Alkalmjog, Magyar Államjog I-II., Magyar Alkotmányjog I-II.). A végső soron még mindig

³⁷ MÁTHÉ GÁBOR – RÉVÉSZ TAMÁS: *Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. (1945–1970.)* ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék. Budapest. 1972. 17. p.

³⁸ SZABÓ IMRE (szerk.) 1980, 903–904. pp.

³⁹ 4181/1949. Korm. rendelet.

⁴⁰ Ld.: KULCSÁR KÁLMÁN: *Politikai és jogszociológia*. Kossuth. Budapest. 1987. Különösen 469. p.

újdonságnak számított, a tankönyvíráson túlmenően, az összehasonlító alkotmányjog területén is jelentős munkát végzett, amelyek közül talán a leginkább kiemelkedőnek mondható a szocialista országok alkotmányainak vizsgálata, rendszerezése. A kutatások egyik mérföldkövének tekinthető az 1964-ben Szegeden tartott államjogi konferencia, ahol Kovács István utalt arra, hogy az 1936-os szovjet alkotmány elfogadása utáni társadalmi változások már új alkotmányok meghozatalát tették szükségessé.⁴¹

Az átmeneti ideig hatályban lévő rendelkezések után, az évtized fordulóján hosszú időre stabilizálták a jogi szakvizsga kérdését: a jogászai szférákat mereven elválasztva, ügyvédi-jogtanácsosi szakvizsgát, és ettől elkülönült bírói-ügyészi vizsgát írtak elő, s ez a vizsgarendszer csak 1976-ban módosult, mikor tagozatonkénti, ám a különböző tagozatok szempontjából egyenértékű, bármely szférában praxis folytatására feljogosító vizsgarendszert vezettek be.⁴² *Ez a rendszer, pedig mint már annyi alkalommal, a jogászképzés történetében épp a tudományos és a praktikus képzés kettősségét idézi.*

A közigazgatási szakemberek pótlása érdekében, 1977-ben három éves képzési idővel, létrehozták az *Államigazgatási Főiskolát* Budapesten, majd 2000-ben a főiskola a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Államigazgatási Főiskolai Karaként folytatta tevékenységét.⁴³ (Ez egyébként szintén a *dualista szisztéma irányába mutat*, főleg ha figyelembe vesszük, hogy az ott végzettek közül számosan később jogi diplomát is szereznek.) Továbbá a fővárosi és vidéki jogászképzés egyensúlyának megteremtése, és az elsősorban a jogi pályán tevékenykedők magas átlagéletkorában megmutatkozó jogászhiány pótlása érdekében, 1981-től Miskolcon is megindult az oktatás; az intézet 1983-ban karrá alakult, s azóta is, a jogi oktatás szempontjából kiemelkedő jelentőségű intézményként működik.⁴⁴

A jogászai levelező képzés hanyatlása '70-es években már egyértelműen megmutatkozott: a közigazgatás olyan szféráiban, ahol a jogi végzettség utólagos megszerzése szükséges volt, az ott pozíciókat betöltők többnyire a levelező képzés keretében ekkorra már megszerezték a diplomájukat. Az esti tagozat eredeti funkciója pedig szinte teljes egészében megváltozott: ebben az oktatási formában a hallgatók egyfajta „ugródeszkául” használták a nappali tagozatra való bekerüléshez. Ez folyamat fokozatosan csökkenő esti tagozatos diáklétszámot eredményezett, s végül az „esti stúdiumot” 1994-ben megszüntették.

A szocialista éra egészére jellemző, hogy a jogi oktatás gerince a hagyományosnak számító *állami tisztviselői szolgálatra* történő képzés maradt: a tantervi irányelvek rendelkezései szerint olyan szakemberek képzését tartották szükségesnek, akik „az igazságszolgáltatás, a társadalom és a gazdaság irányításának területén jogalkalmazó, jogsza-

⁴¹ KOVÁCS ISTVÁN (szerk.): *A szocialista alkotmányok fejlődése*. Szegeden, 1964. december 9–11. között rendezett államjogi konferencia anyaga. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966. 5. p. A kötetben többek között szerepelnek a szocialista alkotmányfejlődés kronológiai adatai, illetve a szocialista alkotmányoknak (beleértve a szovjet tagköztársaságok alkotmányainak) időrendi felsorolása is. 190–206. pp.

⁴² A háborút követően a vizsgarendszerre szabályokat tartalmaz a 4302/1949. (XI. 3.) MT r., a 277/1950. (XI. 26.) MT r., és a 23/1955. (III. 20.) MT r. Az osztott vizsgarendszert a 6/1959. (VI. 11.) IM r. és a 109/1961. (IK. 7.) IM-Legf. Ü. Utasítás szabályozta; a tagozatonkénti vizsgarendszert pedig a 12/1976. (XI. 6.) IM r. írta elő.

⁴³ Ld.: MÁTHÉ GÁBOR: *Államigazgatási Főiskola – BKÁE Államigazgatási Kar*. In: Takács Péter (szerk.) 2003, 302–311. pp.

⁴⁴ STIPTA ISTVÁN: *A miskolci állam- és jogtudományi oktatás története. 1981–2002*. In: Takács Péter (szerk.) 2003, 231–248. pp.

bály előkészítő és igazgatási-szervező munkát végeztek.⁴⁵ A jogászságnak elsődlegesen a társadalom vezetése, illetve az ezekkel kapcsolatos szervezési, igazgatási munkák szerepe jutott, s a vitás ügyek rendezése, konfliktusmegoldás, illetve a tervutasításból következően a piacgazdaság működését elősegítő szerep teljesen háttérbe szorult.

4. Végül pedig az intézményes képzés a rendszerváltás után ...

A rendszerváltás után a polgári gazdaság kibontakozásával, a szolgáltatói társadalom, és a piaci viszonyok erősödésével együtt rendkívüli mértékben megnőtt a jogászság szerepe és létszáma is, ezért egymás után alakultak, illetve újjaalakultak az új jogi oktatási intézmények. Összefoglalóan ki lehet mondani, hogy a jogi karok *proliferációjáról* lehet beszélni, ezzel párhuzamosan a jogászság létszámának néhány éven belüli sokszorozódásnak lehettünk tanúi. Debrecenben, 1996-ban „újraindult” a jogi oktatás, s az akkreditációs problémák tisztázása után 2002-ben megszerezte a korlátlan határidejű működési engedélyt;⁴⁶ 1995-ben az ELTE Jogi Karával kötött megállapodás alapján Győrött a Széchenyi István Főiskola Állam- és Jogtudományi Intézetében is megindult a jogászképzés, majd 1999-ben egyetemi szintű jogi fakultás rangjára emelkedett.⁴⁷ Az egyházi intézményeket említve pedig a Magyarországi Református Egyház 1993-as Zsinatának döntése alapján megalakult 1998-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara; továbbá 1995-ben a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia megalapította a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karát.⁴⁸ A jogászság *igazgatásban való részvételét és a bifurkatio irányát egyesítve*, 2011-ben pedig létrejött a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, mely intézmény az egységesülő közszolgálati életpályák közti átjárhatóságot és azok utánpótlását hivatott biztosítani.⁴⁹ Továbbá a jelenlegi hazai törekvések az intézmények magánosításának irányába mutatnak, ezzel elvileg növelve a felsőoktatásnak, ezen belül a jogi felsőoktatásnak belső és külső autonómiáját is. Ugyanakkor az állami egyetemek (non-profit szervezeteken keresztül) magánosítása magában hordozza a külső autonómia problémájának formalitását, mivel az anyagi és ezen keresztül akár a személyi kérdések meghatározásában az egyetemeken kívüli „fenntartók” dönthetnek.⁵⁰

⁴⁵ Az állam- és jogtudományi karok tantervi irányelvei. Oktatási minisztérium. 1979.

⁴⁶ SZABÓ BÉLA: *A Debreceni Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara*. In: Takács Péter (szerk.) 2003, 289–301. pp.

⁴⁷ HORVÁTH PÁL – RÉVÉSZ T. MIHÁLY – SZIGETI PÉTER: *A Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Karának Állam- és jogtudományi Intézete*. In: Takács Péter (szerk.) 2003, 249–275. pp.

⁴⁸ RADNAY JÓZSEF: *A Pázmány Péter Tudományegyetem Jog és Államtudományi Kara*, illetve ILLÉS VIKTOR: *A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara*. In: Takács Péter (szerk.) 2003, 276–288. pp.

⁴⁹ 2011. évi CXXXII. törvény a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről, valamint a közigazgatási, rendészeti, és katonai felsőoktatásról. (Preambulum.)

⁵⁰ Vagyis például amikor az egyházi intézményeket akadémiaik elnevezéssel államosították, azok autonómiája megszűnt, emellett az egyetem helytartótanácsi ellenőrzése szintén ebbe az irányba mutatott; tehát az állam ellenőrzése (a tanszabadság megszűnésével együtt) szinte abszolúttá vált. Azonban a „vissza-magánosítás” (történjen az bármilyen formációban) az Osztrák-Magyar Monarchiában immáron létrejött állami tanszabadság elvét meg is kérdőjelezheti, hiszen az állam már nem feltétlenül tudja a magintézmények döntéseinek jogi korlátait és autonóm garanciáit garantálni.

A rendszerváltás természetesen mind az oktatott tárgyakban, mind azok tartalmában jelentős változásokat hozott. Feltehetően nem túlzás, hogy a politikai rendszerváltás a társadalomtudományok közül a történelem mellett a jog oktatására volt legnagyobb hatással: egy csapásra kicserélődött a tételes joganyag jelentős része, s ez nemcsak a pozitív normákat, hanem a mögöttük álló elveket is érintette. Az általános ismereteket adó és elméleti (etika, filozófia, közgazdaságtan, szociológia) oktatása, illetve a hagyományos tételes jogi tárgyak mellett új diszciplínák jelentek meg, mint például a megváltozott politikai, társadalmi, gazdasági szituációhoz igazodó társasági jog,⁵¹ s ezzel párhuzamosan – az oktatás módszerének változatlanul hagyásával – a már eddig oktatott tárgyak tartalma, illetve elnevezése is módosult. A szakvizsgarendszer megőrizte korábbi *mobilitást* biztosító jellegét, azonban azt explicitté tette, s 1991 óta valamennyi jelölt ugyanazon tárgyakból, egyenlő feltételek szerint ad számot tudásáról, és a sikeres vizsga *de jure* feljogosít a jogi pálya mindegyik szegmensében való praktikum végzésére. A praktikus oktatás csupán annyiban változott, hogy 1999-től a korábbi kötelező két éves szakmai gyakorlat idejét három évre felemelték, mivel az egyetemi, elméleti képzés után a korábbi rövidebb időtartamú gyakorlat nem bizonyult elégségesnek *a praxis alaposabb megismeréséhez, a vizsgára kompetenciát adó tudás elsajátításához*. Ez nem mellesleg megmutatja magyarországi hagyományokban mindig meglévő praxis jelentőségét.

Talán úgy is lehetne összefoglalni, hogy a hosszú évszázadokon keresztül a hazai jogi oktatásnak – amit találón *Márton Géza* jellemezett: „a magyar főiskolai tanári kar mindenkor meg fogja találni azt a helyes mértéket, melyet a rábízott elsőrendű fontosságú államérdek, a jól képzett tisztviselői kar nevelése megkíván”⁵² – alkalmazkodnia szükséges a megváltozott társadalmi feltételekhez. Vagyis összességében, a politikai rendszerváltásból következően a tananyagok tartalmának a piacgazdasági viszonyokhoz való igazítása mellett, a jogi oktatásban a legkomolyabb nehézség a tradícióihoz kötött és a megváltozott társadalmi helyzet közti diszkrépancia okozta, amely távolság ugyan fokozatosan csökkent, azonban bizonyos mértékű feszültségek a mai napig érezhetőek.

⁵¹ Erre vonatkozóan ld.: NAGY ZSOLT: *A magyar jogi oktatás történeti vázlata*. Jogelméleti Szemle 2003/3.

⁵² MÁRTON GÉZA: *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*. Magyar Jogi Szemle. VIII. évfolyam 6. szám. Budapest. 1927. június. In: Angyal Pál. (szerk.): *Magyar Jogi Szemle*. VIII. kötet. Budapest. 1927. 225–240. pp., 240. p.

ZSOLT NAGY

REPEATED FAILURES IN THE HUNGARIAN LEGAL
EDUCATION

(Summary)

Being aware of the historical facts has made it possible to fully understand why the legal instruction systems varied in different legal cultures so much in method, knowledge, practical relevance, and practical expertise. The historical research of the Hungarian legal education has shown the special reasons that led to different systems among the same legal cultures surround the country. It has been found that the main reason was the so-called “red tape” education so that the future lawyers would be a member of bureaucracy. This method and thinking ability has pervaded trough centuries of Hungarian legal instruction and it can be felt nowadays as well. But of course in this country there were other processions that led to the conformation of the Hungarian instruction system to the European “*mainstream*”. From the end of the twentieth century, perhaps this process probably will continue into the 21st century. But in this work I tried to draw attention to the repeated failures of our country’s legal instruction development.